

Rábaköz

**A CLEVELANDI REGÖS CSOPORT
REGÖS HÉTVÉGE
2009. MÁRCIUS 13-15
BEAUMONT AMERIKAI CSERKÉSZPARK,
ROCK CREEK, OH**

TARTALOMJEGYZÉK

A Rábaköz rövid leírása	3
Történelme	3
Helyiségek nevei	3
Rábaköz térképekben	4
Kézművesség	6
Kétfestés	6
Fazekasság	6
Népművészet	7
Fafaragás	7
Hímzés	7
Népviselő	8
Kapunári viselet	9
Néptánc	10
Népdalok	11
A rábaközi percc	12
Receptje	12
Szójegyzék	13
Felhasznált irodalom	16
Internetes források	16

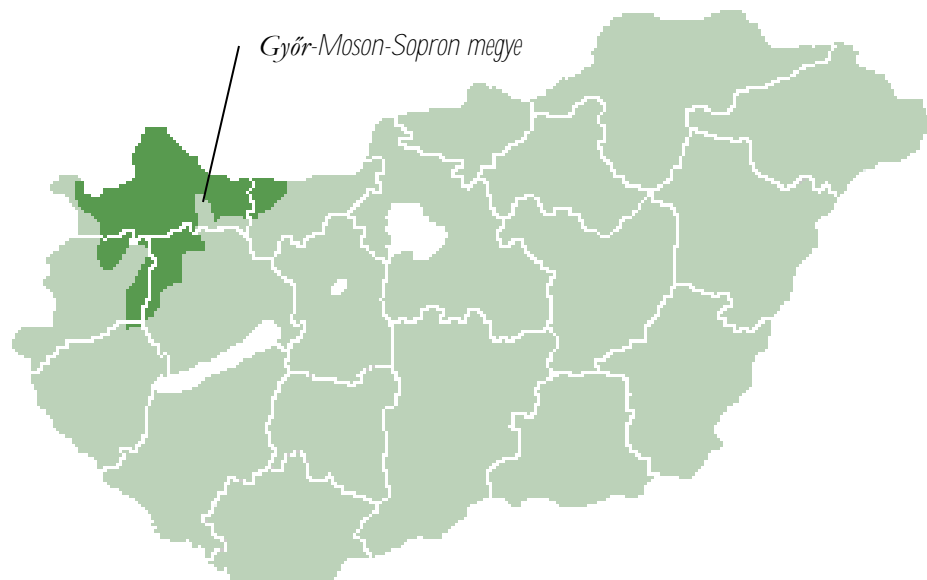
A RÁBAKÖZ RÖVID LEÍRÁSA

Mint néprajzi tájegység, a Rábaköz a Dunántúl észak-nyugati részén terül el. Határolják a Rábca és Répce északon és nyugaton, keleten és délen pedig a Rába és kisebb mértékben a Marcal folyók. A mai Győr-Moson-Sopron megyében terül el. Földrajzilag a Kisalföld közepe.

Kissé kétséges a Rábaköz pontos megnevezése, mivel egyes fontosabb várost – és ezek népművészeti különlegességeit – Rábaköz-köz csatolják, bár a fent említett határokon kívül esnek. Pld. Hövejt hímzése miatt, ami a Kapuvári népviselet fontos része (hímzett batisz kendő: finom, vékony anyagra fehérrel varrt höveji hímzés). Vagy Tét, Gyirmót és Gyarmat több Rábaközi népdalban van megnevezve; **mindhárom pedig a Rába külső oldalán** található. Ugyanakkor nyolc falu és város: Rábaszentmiklós, Rábapaty, Rábasömjén, Rábahíveg, Rábakovácsi, Rábagyarmat, Rábatótfalu és Rábakövesd pedig egyáltalán nem tartoznak Rábaközhez. Mindezek a Rába mentén, Vas megyében található, mivel a Rába Magyarországon kívül ered, Ausztriában.

TÖRTÉNELME

Mint gazdag térség, a Kisalföld fontos központja a mezőgazdaságnak már az új kőkorszak (neolitikus idők) óta. A római Pannonia tartomány része volt az 1. és 5. századok között, és a Honfoglalás óta magyarul lakta terület. Tatárok, törökök dúlása dacára mindig újra feléledt a Rábaköz, és mindmáig látható örökséget hagyott számunkra az ott élő nép: „Árpád-kori templomokat (Rábaszentmiklós és Árpás),

Mai Magyarország térképe, sötéttel kiemelve a Kisalföldet.

török világra emlékeztető kőoszlopokat, barokk kastélyokat (Mihályi és Szany), a múlt századi virágzó állattenyésztéshez kapcsolódó faluképet (Bogyoszló és Szil), és messze földön híres népművészetet, szép viseletet (Dör és Szany).”

HELYISÉGEK NEVEI

Főbb városok: Kapuvár, Csorna, Szany

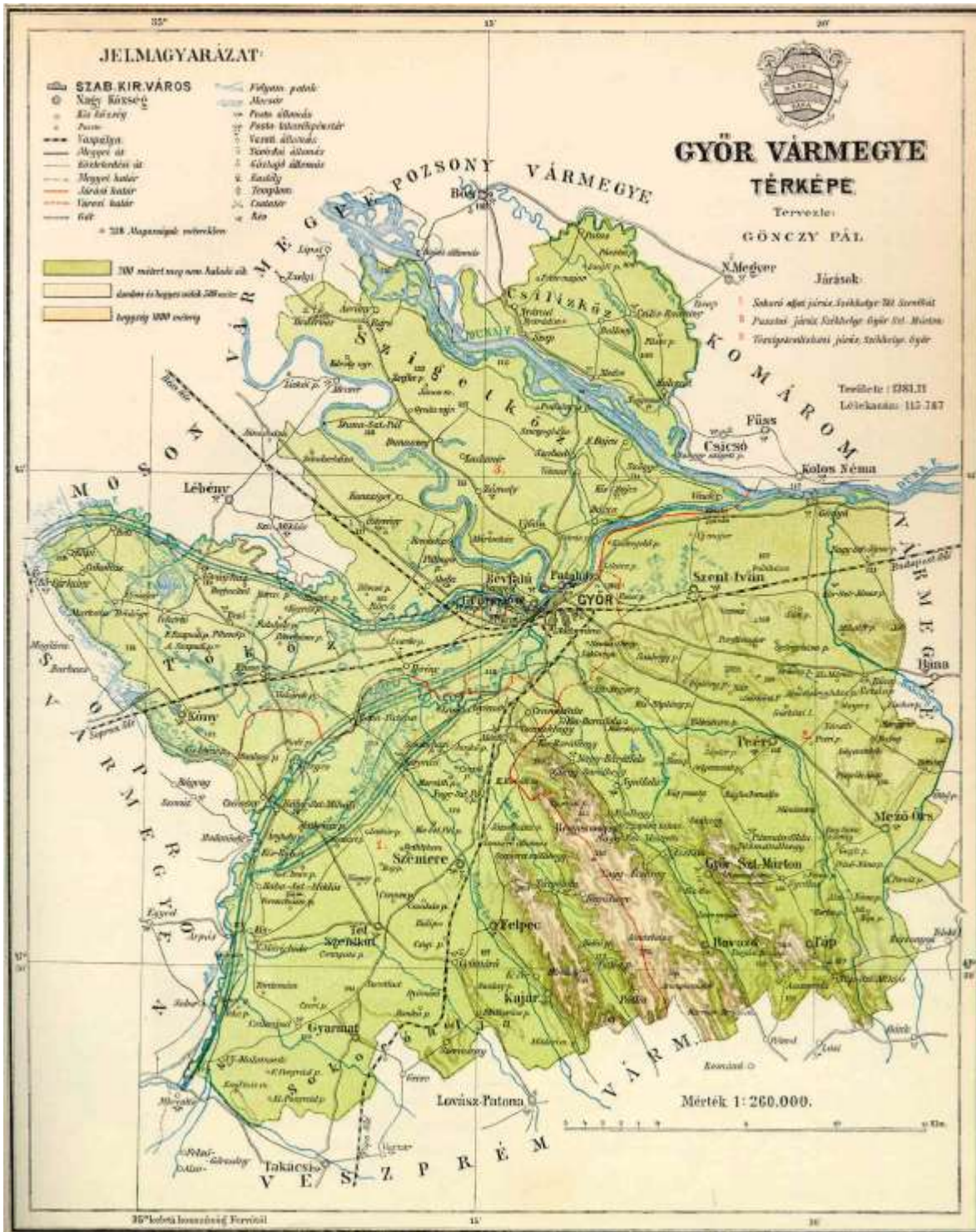
Kisebb városok: Bányogyszovát, Beléd, Farad, Kony, Mihályi Rábapatonna

Egyéb városok: Rábacsécsény, Rábacszentmihály, Prábapordány, Rábacsanak, Rábaszentandrás, Rábatamási, Rábakecöl, Rábasebes, Babot, Bórsárkány, Egyed, Enese, Gyórsövényháza, Ikrény, Osló, Szárföld, Vészkely, Szil, Rábarétmajor, Rábaujfalu és Rábca-kapi

RÁBAKÖZ TÉRKÉPEKBE

Felül: Győr vármegye térképe, 1891.

Előző lap, felső térkép: A Rábaköz a mai Győr-Moson-Sopron megyének része.

Előző lap, alsó térkép: Sopron vármegye térképe, 1891.

KÉZMŰVESSÉG

A népi mesterségek közül különösen említésre érdemes a fafaragás (Bogyoszló, Vág), a kékfestés (Csorna, Kapuvár), a dísz tárgyak készítéséhez alapul szolgáló szalmafonás (Köny), a fazekasság (Dör, Csorna), a gyékény- és vesszőfonás (Bősárkány).

Kécfestő műhely, pápai Kécfestő múzeum

KÉKFESTÉS

Csornán, Kapuváron a kékfestés műhelyekben történt. Az anyagot először megmosták, majd mángorlóval kisimították és a védőanyagba mártott mintafát rányomták. Utána az anyagot befestették, hatalmas medencében. A minta kivételével az egész kék lett. Viseletben és a lakástextíliákban is kedvelték a kékfestőt, amit Rábaközben csak „indigósnak” vagy „főstőbelinek” neveztek.

FAZEKASSÁG

A fazekasság máig élő foglalkozás. Dör és Csorna fazekasai ellátták az egész Rábaközt agyagedényekkel. Agyagot a környéken ástak, megdolgozták, korong által szép, többnyire dísztelen edényeket készítettek. Szárítást követően kemencében égették ki a csöcsös korsót, a tejes fazekat, a szaladostálat, vagy a kályhaszemeket. A mai fazekasoktól többnyire dísz tárgyakat vásárolnak.

Angyán Csilla fazekas munkája

NÉPMŰVÉSZET

FAFARAGÁS

A népi fafaragás gyönyörű művészeti ág. Egyszerű eszközöket saját maguk faragták, de bútorokat (tulipános ládát, kászlit, almáriumot) asztalosoknál rendelték meg.

Legeltetés mellett a pásztorok remekműveket készítettek. Ismerték a spanyolozás, a karcolás, az ékrovás és az olmozás technikáját. Tükrösök, borotvatartók, mángorlók, szapufák leg szebbjeit a kapuvári, a csornai és a soproni múzeumokban őrzik.

Rábaközre jellemző is a szépen faragott mestergerenda, amely a mennyezetet tartotta. Rozetták, forgók, indák mellett az építető neve és az építés éve szerepelnek a mestergerendán.

Mángorló. Pintér Jenő faragása.

HÍMZÉS

A Rábaköz világszerte ismert hímzései szorosan összefüggenek a népviselettel, hiszen ezek teszik őket olyan díszessé, gyönyörűvé.

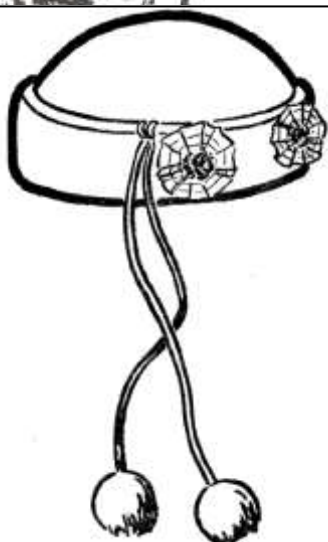
A rábaközi hímzés legjobb ismerői Jámborné Zsámár Margit és Virágné Szalontai Judit több kötetben közölnek leírást és mintakincset. A kézimunkák szőr-pamut hímzéssel készültek, amit növényi festékekkel színezték. Az egyszínű piros mellett a kék, ritkábban fekete színt használtak. A sokszínű párnák, terítők ma is a rábaközi lakások díszei. Kedvelték a kazettás szerkezetet, az életfa motívumot, a virágokat, a növényi indákat és a ma-

Rábaközi hímzés

darakat. A szálán-varrott, a keresztsejtes és a vagdalásos technikák mellett a fehérhímzés egyik fajtáját, a pókozást főként Hövejen művelik.

NÉPVISELET

Kapuvári „pörge kalap”

Rábaköz népviseletéből a kapuvári, a csornai és a szanyi viselet igényességét, művészi értékét kell kiemelni. A női viselet anyaga (bársony, selyem, brokát...), színvarázsa méltán nyerte el mindenki tetszését. A pillangós kobak jellegzetes fejdísz volt, a kendők (Kapuváron a tilámlí, Csornán az aranyfonalas és aranypecsés) valóságos remekművek. Az alsóruhák házi vászonból készültek. A kapuvári viseletről könyvében Horváth Teréz nyújt szakszerű leírást. A vitnyédi, a szili hagyományos viselet a fentiekkel hasonlóságot mutat. A kivetkőzést követően a '40-'50-es évektől a néptánc-csoportok szereplésén gyönyörködhetünk a XIX. századtól elterjedt ünnepi népviseletekben. A hétköznapi viselet egyszerűbb, kékfestő, vagy karton anyagból készült.

Kapuvári „pillangós kobak” (főkötő)

Rábaközi férfi

Kapuvári asszony

KAPUVÁRI VISELET

a 16–17. sz.-ban mezővárosi és hajdúkváltságokat nyert r. k. Kapuvár parasztviselete. A 19–20. sz. fordulóján virágzott. A kapuvári viselet a Rábaköz leggazdagabb viselete, mely a gartaival és a vitnyédível mutat legtöbb rokonságot. Előállításában helybeli kisiparosok, köztük takácsok működtek közre. Sajátos, hogy a kapuváriak a szomszédos Hövej specialistaival hímeztek ruhadarabjaikat. A férfiviselet színesebb, a női polgárosultabb az átlagosnál. A nőit a természetes derékvonalnál magasabbra helyezett ruhaderék is jellemzi. – A férfiak rendkívül kicsi fejrevalója télen fekete prémsapka, nyáron fekete pörge kalap igen nagy tollal, bokrétával. Nyáron pamutos kendervászon gatyában járnak, melynek egy szára 2 szél. Az ünnepi ráncolt gatyá alját fehér laposhímzés, subrika és rojt díszíti. Az ing ünnepen mindig gyolcs; kézelős, bő ujjú; piros-fehér vagy fehér laposhímzéssel díszített. Téli ünneplőjük világoskék posztó ellenzős nadrág és dolmány, piros-sárga-kék gombkötőmunkával díszítve. Gatyához és posztóruhához is a kerek nyakú ünnepi mellény általában piros vagy lila bársony, a gazdagoknak sikselem, azaz aranszálás brokát, gyönggyel, islóggal, szalagdísszel. A piros-fehér-csíkos, négyszögletes selyem nyakra való végét felcsapják a vállukra. A nadrágos templomi viselet kivételével kötény is tartozik mindig a férfiak öltözékéhez: ünnepre egy szél fekete lüster, szélén piros vagy kék fogazott vagy lerakott szalaggal. Egyik sarkát fel szokták tűrni megkötője alá. Hagyományos felsőruhadarabok a mente, piros rátétes, nem bő suba és szürkabát. Ünnepi lábbelijük puha szárú, oldalt varrott, fordított-varrott talpú, piros vócolású fekete csizma, a kérégen néha színes géptűzéssel. Gatyás táncviselethez igen nagy taréjú sarkantyú illet. – A lányok 4 mezőre osztották hajukat. 2–2 eltérő mintájú, sokágú, lapos fonatukat a fejet beborító kerekkontyba tűzték. Az asszonyok simán hátrafésülték hajukat, és megcsavart vagy fonott kontyukra ívelt keménypapír tokot (kobak) tettek. A gazdagok ünnepi kontyokját merevített széles szalagnyúlvánnyal látták el; lerakott szalagokkal, islóggal díszítették. A tarkón megkötött, ünnepen piros-fehér csíkos, rojtos selyemkendő teljesen elfedi a haját. Gyakran a kontyok fölött, a fejtetőn még egyszer megkötik végeit. Az áll alatt megkötött felsőkendők közül legdrágábbak a géphímzéses fehér tüllök és az aprólékos kézi laposhímzéses batisztok. Durva kendervászonból készült a speciális Ny-dunántúli szabású és burgenlandi párhuzamokat mutató, pruszlikos pendely és a fölötté viselt, bevarrott, rövid, ráncos ujjú ingváll, kézelőjén piros keresztöltéssel vagy piros-fehér laposhímzéssel. Hasonló felső részű hosszúing váltotta fel ezt az ingvállat és pendelyt. Az ünnepi felső batiszt ingváll ujjá bő. Nyakának és ujjvégének ráncolása is madzaggal szabályozható. Fodrát piros-fehér laposhímzés díszíti. A kantáros vattabéléses szoknya fölött hengeres csípőpárnát viselnek és afölött piros flanell, keresztpántos mellényes szoknyát, amelynek a formája eltér a pruszlikos pendelytől. Ünnepen még 1–2 színes és 4–5 fehér, keményített szoknya kerül a szintén 6 szélből varrt, apró álló ráncú felsőszoknya alá, mely gyöngy- és szalagdíszes atlasz vagy bársony. Az alsőszoknya fehér csipkéje kilátszhat. Ünnepen a húzott egy szél kötény színjátszó selyem, a szélén fogazott szalagdísszel. A kerek nyakkivágású pruszlik selyem vagy bársony. Föléje fejkendőméretű színes selyem vagy géphímzéses fehér tüll vállkendő kerül; esetleg egyszerre mindkettő. Végeit elől leszorítják a keménypapírra dolgozott rózsás selyem szalagövvel (csatos pántlika), amely hátul egy másik selyemkendőt, a farkendőt tartja. Ez a páros kendő viselet egyetlen nagyméretű kendőt imitál. A téli viseletben jellegzetes a testhezálló, gyakran vattás ujjas, amely a szoknyával azonos anyagú és díszű. Legkedveltebb a bordó alapú, arany mintájú csillagos bárson öltözet. Nyakban 7–8 sor fűjtüveg gyöngyöt, újabban fehér fodrot is viseltek. Lábbelijük télen a férfiakéhoz hasonló csizma, nyáron kézi kötésű, mintás fehér harisnya és szalagdíszes félcipő.

Magyar Néprajzi Lexikon - kapuvári viselet

<http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-85.html>

NÉPTÁNC

Rábaközön három táncfajta ismernünk: a körverbunkot, a dust és a csárdást.

Kapuvári verbunk, Kapuvár (Pesovár Ernő, 1971)

Besorozott legények a búcsúban. Szil, 1956

A körverbunk új stílusú, csoportos férfítánc. Nagyonis a Kisalföldre, Rábaközre jellemző, hiszen a Kárpát-medencében másutt ritkán fordul elő.

Rábaközön kötött formájú a verbunk, leginkább két okból kifolyólag: egyrészt a céhes legények összegyakorlása, másrészt a táncvezető, az u.n. „hejlegény” irányításától, kiáltásaitól. Több faluból ismerünk sajátos formáját ennek a táncnak, pl. a szili karéj, kónyi verbunk és kapuvári verbunk.

A *legénycéhek* jellegzetes tánca a körverbunk. Búcsú előtt a céhek összegyakorolták, az újoncoknak betanították a verbunkot. Búcsú napján a különböző legénycéhek a templom előtt járták el már begyakorolt táncukat.

A templomtól a céhek szervezeti központjuk felé, a csárda felé dusozva haladtak. A rábaközi dus vagy mars egy ugrós férfi- vagy menettánc, amelyet sokszor üveggel vagy seprűvel is táncoltak.

A verbunkot követően a legények a céhbeli (cés) lányokkal együtt járták el a lassu és friss csárdást. A rábaközi csárdásra a tág összefogódzások és lippentős lépés hiánya jellemző. Sajátos tánckezdő szokás, hogy a tánc elején a férfi mindig megpördíti karja alatt a nőt.

NÉPDALOK

Töltsd teli pajtás poharad, poharad,
Míg ki nem ázik a fogad, a fogad!
Így jár aki mindig bort iszik
Míg a temetőbe nem viszik

Volt nekem pénzem, elástam, elástam
Kiszáradt a torkom, kiástam, kiástam
Így jár ...

Eltemették az öreget, öreget
Melléje tették az üveget, üveget
Így jár aki mindig bort iszik
Míg a temetőbe nem viszik
Ha a temetőbe ki viszik
Isten bizony többet nem iszik!

Szélről legeljettek

Fának ne menjetek

Mert ha fának nekimentek

Fejetekeket beveritek

Szili kút, szanyi kút,

Szentandrás, sobri kút.

8. DE SZERETNÉK TOLGYFA LÉNNI

Szová (Sopron), 1950. Kálmán Katalin, 20 é.

Tempo giusto $\text{♩} = 120$

1. De szeretnék tolgya lenni az er-dő-ben.
Ha va-la-ki tölzet rak-na be-lő-lem.
El-tűzelném ezt a kerek vi-lá-got,
Mert nem hagviák szeret-ni a ba-bá-mat.

2. Mēgfájult a szívem a nagy bánatba,
Hogy szeretlek, nem tēhetek én róla.
Bár tudnálnak, kedves babám, feledni,
Nē tudnálnak oly igazán szeretni.

l, t, drmslta

13

89. DUHAJ GYEREK VAGYOK

betyár-nóta
Rábaköz, V.S.

$\text{♩} = 108$

1. Duhaj gyerek vagyok, betyár az én nevem,
Tizen-hat vár-megye ré-gen ke-res-en-gem.
Hegyeken, völ-gyeken hi-á-ba jár-kálnak,
Mert szegény be-tyár-ra seholsen ta-lál-nak.

- Pedig ott is járok, ahol nem gondolják,
Deres paripámat mindenhol csodálják.
Ha megsarkantyúzom, Tiszát átugratom,
Pandúrok kezébe sohasem juthatom.
- Gyere kis angyalom, ülj föl a lovamra,
Ugy vigyázok reád, mint önnönmagamra.
Elsütöm a puskám, tudják, hogy itt voltam,
Két piros orcádat sokszor megcsókoztam.

(Alkalmazkodó rítusban.)

* Egyetlen 2. fok, különben ötfokú

113

90. MÉG AZT MONDJAK, AZ ORROMON

dudanóta
Rábaköz, V.S.

$\text{♩} = 160$

1. Még azt mondják, az or-ro-mon
Pi-ros bor vi-rá-ga va-gyon.
Lám pi-ros a li-ba or-ra,
Pe-dig so-se márt-ja bor-bal

- Még azt mondják, ingadozok.
A lábamon alig állok.
Lám, a nád is ingadozik,
Pedig az csak víztől ázik!

Végig egyrendszerű dórnak is vehető (ré véggel)

114

A RÁBAKÖZI PEREC

A szájhagyomány szerint 200 éve készítenek perecet a Rábaközben. Ízében és formájában különbözik a többi perecfélektől, édes, kellemes ízű és illatos, fényes sárga színű, felülete bordázott. 20-25 cm átmérőjű. Töréskor pattan, mert külseje sütéskor kemény lesz.

RECEPTJE

Jellegénél fogva nagyobb mennyiségben készítik és sütik a perecet, ezért lehet meglepő az adalékok aránya.

Volentér Józsefné és Czinder néni receptje így hangzik:

*(A gyűjtés helye: Csorna, ideje: 1978 január.
Lejegyezte: Horváth Győző tanár)*

„Előkészítünk 100 tojást és 10 kg finomlisztet, valamint az ízesítőszereket. A tojásokat leütjük, egyik edénybe a sárgáját, másikba a fehérjét. A sárgájához adunk 3-4 kanál porcukrot, 1 kiskanál sót, kevés lereszelt citromhéjat, 10 tasak vaníliás-cukrot és 150 db. szaharint, majd jól kikeverjük. A tojás fehérjét felverjük kemény habbá, aztán összeöntjük a sárgájával. A liszt felébe 3dkg szalakálit és 10 kiskanál hamuzsirt keverünk, összeöntjük a tojás sárgájával és fehérjével. Utána hozzáadjuk a többi lisztet és 30 dkg felolvasztott vajjal jól összegyúrjuk.

7 deci rumot öntünk rá, azután összegadagsztjuk. Ezeket a műveleteket egy szilárdan álló bontó székhez hasonló asztalon végezzük. A tészta megmunkálása fáradtságos, nagy erőt kíván. Ezért 2-4 férfi az öregejsze fokával vagy fakalapáccsal ütemesen laposra veri a tésztát. Közben többször megigazgatjuk, felhajtjuk a masszát. A

megmunkált tésztát fél óráig állni hagyjuk szakajtó ruhával letakarva.

Következik a tészta kiformalása. Fél maréknyi darabokat szaggatunk, és egyenként 2-3 cm átmérőjűre kisodorjuk, és karikát formálunk belőle. Tetejét késsel bevagdossuk, hogy a sütéskor szépen kiforrjon. Nagy edényben főzzük ki a pereceket. Lassú tűzön egyik, majd a másik fele összesen 15 percig fő, amíg feljönnek a víz tetejére. Fakanállal kiszedjük és hideg vízbe mártjuk. Ha a víz lecsorgott róla, akkor ruhával kibélelt kosárba rakjuk. 1-2 napig pihentetni kell a főtt tésztát, utána következhet a sütés.”

Régen a kemencét felfűtés után kukoricalevélből készült pemettel nedvesítették meg.

Napjainkban a pékek időnként kevés vizet spriccelnek a kemencébe, hogy párássá legyen a kemence meleg levegője. A sütés 17 percig tart. Az elektromos fűtésű kemencében 50-250 db perecet sütnek egy alkalommal.

A rábaközi perecet ma is kedvelik, bár sokan nem ismerik. Itt az alkalom, hogy jóhíre tovább terjedjen!

Ebben Holczer Istvánné és Csepregi Istvánné csornai perecesek működtek közre a Páliban rendezett Rábaközi Perecfesztiválon.

*Horváth Győző
tanár, Farád*

Rábaközi perec

SZÓJEGYZÉK

Dőlt betűvel jelölt szavak értelmezése

dolmány térdig vagy combközépig érő, testhezálló, felálló gallérú, férfi posztó felsőruha

fogazás kockaöltés

gyékény vízi vagy vízparti növény (reed)

islóg apró „arany, ezüst”, ritkábban más színű, vékony fémkorong, amelyet a női öltözetdarabokon a hímzés közé vagy fölé (tetejébe), ritkábban magukban egymás mellé varrnak

keresztzemes öltés laposöltések kereszt alakban egymásra fektetett változata (cross stitch)

korong lapos, henger alakú szerkezet, amelynek forgatásával munkáljs meg a fazekas az agyagot (potter's wheel)

legénycéh korosztályonként, társadalmi rétegenként és falurészenként elkülönült legénytársaság

mángorló téglalap alakú fából faragott eszköz a vászonneműek mosás utáni kisimítására, fényesítésére
mezőgazdaság agriculture

mente posztóból készült kabátfele

mezőváros városi kiváltságokkal, privilégiumokkal rendelkező, mezőgazdasági jellegű település

pókolás v. pókozás kivágott díszítő lyukak mintás, hálószerű beszövése

pruszli v. pruszlik mellény

rojtt szövött anyag szélén be nem szótt szálakból álló v. belőlük csomózott szegélydísz (fringe or tassel)

sarkantyú lábbeli sarkára erősített eszköz, amellyel a loval a lovát sarkallja (spurs)

szapufa faeszköz, mellyel fehéreneműt tisztítanak

subrikolás szálkihúzást és hímzőfonallal való átcsavarást alkalmazó díszítőeljárás

szálánvarrott öltés a keresztöltésnek az a változata, amely a hímzőfonal keresztelésével és az alapanyag szálainak számolásával készül

takács vászonkészítő szövőmester (weaver)

tarkó a fejnek a nyakba átmenő hátsó része (nape of the neck)

vagdalt öltés vászonneműk áttörései díszítésmódja. A szálakat mindkét irányban úgy húzzák ki, hogy ezáltal négyzetek keletkezzenek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bárdos Lajos. Gyöngyvirág: 92 magyar népdal. Budapest: Editio Musica, 1952.

Juhász József et al, szerk. Magyar Értelmező Kéziszótár. 9. kiadás. 1999.

Kiss Lajos. Rozmaring: 91 magyar népdal. Budapest: Editio Musica, 1952.

Martin György. A magyar nép táncai. Corvina kiadó, 1974.

Pálfy Gyula, szerk. Néptánc kislexikon. Budapest: Planétás, 2001.

INTERNETES FORRÁSOK

Magyar Online Forrás: Rábaköz.

<http://www.hungaria.org/hal/hal.php?halid=3&menuid=243&dbcategoriid=65>

Magyar Néprajzi Lexicon. (Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982.)

<http://mek.oszk.hu/02100/02115/>

MUSEUM.HU - Kétfestő Múzeum.

<http://www.museum.hu/papa/kekfesto>

Rábaköz-Tóköz-Hanságmente: Településeinek Regionális Fejlesztési Társulása.

<http://rabakoz.celodin.hu/>

Rábaköz - Wikipédia, a szabad enciklopédia.

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Rábaköz>

Régiófokusz – Rábaköz.

<http://rabakoz.regiofokusz.hu/>

Wikimedia Commons

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gy%C5%91r_county_map.jpg

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kisalfold_terkep.png

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sopron_county_map.jpg

Összeállította: Tábor Mátyás, 2009. március

